

NUPTIALITEIT EN REPRODUCTIE BIJ DE MOSLIM-MINDERHEDEN IN BELGIË

S. Wijewickrema en R. Lesthaeghe

Het artikel vergelijkt het nuptialiteits- en vruchtbaarheidsprofiel van de islamitische minderheden in België met deze in de herkomstlanden. Het behandelt vervolgens socio-economische verschillen bij deze minderheden in België zelf. De data hiervoor zijn afkomstig uit de volkstelling van 1.3.81 en slaan dus nog in hoofdzaak op de eerste generatie.

Het blijkt dat de Maghreb-groep in België vrijwel analoge verschillen en trends kennen als deze waargenomen in Tunesië, Algerije en Marokko: toenemende huwelijksleeftijden voor vrouwen en dalende vruchtbaarheid. De Turkse minderheid daarentegen heeft een veel jonger leeftijdsprofiel qua nuptialiteit dan deze waargenomen in Turkije. Sterke regionale selectiviteit qua recrutering van bruiden en herkomst van de Turkse vrouwelijke immigranten is hieraan wellicht niet vreemd. De socio-economische achtergrondkenmerken zoals opleidingspeil, leeftijd bij immigratie en al dan niet bezit van een Belgisch diploma zijn geassocieerd met opvallende verschillen inzake huwelijksleeftijd. Tewelkstelling buitenshuis daarentegen is doorslaggevend voor lagere vruchtbaarheid terwijl de onderwijsveranderlijken in 1981 slechts een gering netto-effect vertoonden. Aanvullende data voor de "tweede generatie" komen ter beschikking in de volkstelling van 1991 en de nieuwe demografische surveys gehouden bij de Islamitische minderheden in België.

1. Inleiding

Deze studie geeft een eerste schets van de huwelijksvorming en gezinsuitbouw bij Islamitische minderheden in België. Het is de bedoeling demografische veranderingen te gebruiken als gedragsindicatoren van maatschappelijke verandering. Daarom wordt aandacht besteed aan socio-economische differentiaties die bij deze bevolkingen aanwezig zijn en een beeld ophangen van de snelheid van deze maatschappelijke verandering. Het ware echter foutief deze verschillen integraal te verklaren door het effect van de Belgische of westerse samenleving op het gedrag van deze ethnische minderheden. Ook in de landen van herkomst doen zich opmerkelijke verschuivingen voor. Daarom worden vergelijkingen gemaakt met de resultaten in deze landen telkens dit mogelijk is.

Het leeuwenaandeel van de Belgische informatie over de minderheden is afkomstig van het volkstellingsbestand van 1 maart 1981. De data bestrijken de gehele populatie van vrouwen met de Turkse of een van de drie Maghreb-nationaliteiten (Tunesië, Algerië, Marokko). Het gaat dus niet om een steekproef. Significantietoetsen werden derhalve weggelaten.

Wij geven ons rekenschap van het feit dat een dergelijke studie reeds een "historisch" karakter heeft. Het overgrote deel van vrouwen wier gedrag hier geanalyseerd wordt is geboren vóór 1955 en vormt dus vooral de zgn. "eerste generatie". De in België geboren of als jonge kinderen geïmmigreerde personen, of de "tweede generatie", behoren vooral tot cohorten geboren na 1965 en hun gedrag kon in 1981 nog niet opgemeten worden. De volgende volkstelling en reeds geplande demografische enquêtes zullen hierover wel een meer gedetailleerd beeld kunnen geven.

De data voor de landen van herkomst zijn hoofdzakelijk afkomstig van de diverse vruchtbaarheidsenquêtes georganiseerd als deel van de "World Fertility Surveys", de

"Contraceptive Prevalence Surveys" en de "Demographic & Health Surveys". Deze zijn nationaal representatief.

2. Nuptialiteit en selectie

De eenvoudigste vorm om nuptialiteit te bestuderen bestaat erin percentages ooit-gehuwden naar leeftijd, of het complement daarvan, percentages celibatairen naar leeftijd op te meten. Deze cijfers laten enkel toe vergelijkingen te maken tussen landen of socio-economische groepen op gelijke leeftijden. Ze geven immers géén beeld van het nuptialiteitsgedrag van generaties en kunnen daarom bezwaarlijk gebruikt worden om verschuivingen tussen generaties op te sporen. Het gevolg hiervan is dat vooral de percentages ooit-gehuwden in de jongste leeftijdsklassen (15-19 en 20-24) zich voor socio-economische en internationale vergelijkingen lenen.

Tabel 1 geeft de percentages ooit-gehuwden naar leeftijd bij de diverse Moslim-minderheden in België in 1981, en vergelijkt deze met analoge series in de herkomstlanden. Vooraf moet opgemerkt worden dat het immigratieproces voor de eerste generatie gebonden is aan burgerlijke staat. Gehuwde vrouwen hebben immers een hogere kans op immigratie in België gehad in het licht van de familiale herenigingspolitiek. Ook talrijke mannelijke ongehuwde immigranten met reeds enige verblijfsduur in België zochten hun bruid in de landen van herkomst, waarop ook deze vrouwen immigreerden. Dit selectieproces zorgt ervoor dat de percentages ooit-gehuwden bij immigranten wordt verhoogd. Het omgekeerde gebeurt in het land of streek van herkomst: daar neemt de proportie celibataire vrouwen toe door selectieve emigratie van gehuwden.

Niettegenstaande dit selectieproces geeft Tabel 1 aan dat het leeftijdsprofiel van de percentages ooit-gehuwde vrouwen van de Maghreb-groep in België weinig verschilt van deze in de landen van herkomst. Tunesische vrouwen hebben veruit de hoogste huwelijksleeftijd in Tunesië: slechts 10.5 en 4.4 percent was reeds gehuwd in de leeftijdsgroep 15-19 in respectievelijk 1975 en 1988. Het corresponderende cijfer voor Tunesische vrouwen in

Tabel 1: Percentages ooit-gehuwde vrouwen naar leeftijd bij Moslim-minoriteiten in België en in de landen van herkomst

A. Moslim minderheden in België, 1981 (volkstelling)

<u>Leeftijd</u>	<u>Marokko</u>	<u>Algerië & Tunesië</u>	<u>Turkije</u>
15-19	22.6	8.2	40.8
20-24	65.7	62.2	87.3
25-29	94.4	85.1	97.4
30-34	97.9	93.7	98.9
35-39	98.5	95.0	99.4
40-44	98.9	97.8	99.6
45-49	98.3	97.9	99.6

B. Populaties in land van herkomst

<u>Leeftijd</u>	<u>Marokko</u>			<u>Tunesië</u>		<u>Turkije</u>		
	<u>1979-80</u>	<u>1982</u> [*]	<u>1987</u>	<u>1975</u> [*]	<u>1988</u>	<u>1978</u>	<u>1983</u>	<u>1988</u>
15-19	21.3	18.5	12.8	10.5	4.4	17.5	29.9**	14.6**
20-24	63.1	59.6	44.7	54.5	35.9	73.8	65.8	60.3
25-29	86.6	83.0	75.2	85.5	69.1	92.5	91.4	87.7
30-34	95.7	93.7	90.0	95.2	88.6	97.4	96.6	95.5
35-39	98.9	98.0	94.6	97.5	95.6	99.1	97.3	97.2
40-44	98.7	99.0	98.4	98.4	96.6	98.4	99.1	97.9
45-49	99.2	99.2	98.8	98.4	91.6	99.3	99.2	98.2

Nota: * volkstellingsdata; ** alleen 18-19 jarigen.

Bron: NIS-Volkstellingsbestand; Ministère de la Santé Publique, Tunis (1989:31); Ministère de la Santé Publique, Rabat (1989:22); Ministère de la Santé Publique, Rabat (1984, vol. II: 32); Hacettepe Population Institute (s.d.: 51; 1989: 27), S. Wijewickrema (1990: Tabel 3).

België in 1981 past daar zeer goed bij en bedraagt 8.2 percent. In de volgende leeftijdsgroep van 20-24 jaar is het selectie-effect duidelijker: 62.2 percent van de Tunesische vrouwen zijn gehuwd in België tegen minder dan 50 percent in Tunesië. Kortom, Algerijnse en Tunesische vrouwen hebben een vrij laat nuptialiteitsprofiel in de landen van herkomst en de eerste generatie van hun migranten heeft geen wezenlijk afwijkend profiel overgebracht.

Het nuptialiteitsprofiel naar leeftijd van de Marokkaanse vrouwen in België in 1981 past ook vrij goed bij dat waargenomen in het herkomstland in 1979-80. In de twee jongste leeftijdsgroepen zijn de percentages ooit-gehuwden respectievelijk 22.6 en 65.7 in België in vergelijking met de 21.3 en 63.1 in Marokko. Wel valt op dat de huwelijksleeftijd in Marokko jonger is dan in de twee overige Maghreb-landen en dat dit jonger profiel ook werd overgedragen op de Marokkaanse inwijkelingen in België.

Geheel verschillend is het Turkse nuptialiteitsprofiel. In 1978 was slechts 17.5 percent van de Turkse vrouwen gehuwd in de leeftijdsgroep 15-19. Bij de Turkse vrouwen in België bedroeg dit cijfer in 1981 veel meer, nl. 40.8 percent. Ook in de leeftijdsgroep van 20-24 jaar was het percentage ooit-gehuwden bij Turkse vrouwen in België merkkelijk hoger dan in Turkije: 87.3 percent tegenover 73.8 in Turkije in 1978 en 65.8 percent in 1983. De Turkse gemeenschap in België recruteerde derhalve veel meer jonge bruiden dan kon worden verwacht op basis van het Turkse nationaal profiel. Het eindresultaat is derhalve dat de Turkse gemeenschap in België in 1981 veruit het hoogste aantal gehuwden telde in de twee jongste leeftijdsklassen van de gehele Islamitische populatie.

Eveneens opmerkelijk in Tabel 1 is de daling van de percentages ooit-gehuwde vrouwen gedurende de jaren tachtig in de Maghreb-landen. In 1979-80 was 63 percent van de vrouwen op leeftijd 20-24 reeds gehuwd in Marokko, doch in 1987 was dit slechts 44.7 percent. Tunesië, dat reeds een laag percentage kende in 1975, volgt een analoge

trend, en in 1988 waren slechts 36 percent van de vrouwen gehuwd in deze leeftijdsgroep. Huwelijken met meisjes jonger dan 20 jaar zijn in Tunesië reeds een zeldzaamheid geworden (4.4 percent), en ook de meest recente cijfers voor Marokko lopen in dezelfde richting (daling van 21 percent in 1979-80 tot 13 percent in 1987). Voor Turkije beschikken we niet over meer recent materiaal voor de gehele leeftijdsgroep van 15 tot 19 jaar, doch men kan afleiden uit de data voor 18- en 19-jarigen dat het percentage ooit-gehuwde meisjes jonger dan 20 jaar ook daar onder de 10 percent drempel is gedaald naar het einde van de jaren tachtig toe. Dit maakt het percentage van de zeer jong gehuwden bij de eerste generatie Turkse vrouwen in België des te markanter.

De verschillen inzake nuptialiteit naar onderwijspeil van vrouwen en naar leeftijd bij immigratie worden in Tabel 2 gegeven voor de Islamitische minderheden. We maken er opnieuw gebruik van de percentages ooit-gehuwden naar leeftijd. In alle ethnische groepen zijn er forse verschillen naar onderwijspeil. Bij ongeletterde vrouwen zijn typisch meer dan 60 percent van de meisjes onder de twintig jaar reeds gehuwd, ongeacht het land van herkomst. Ook bij vrouwen met minder dan 10 jaar onderwijs komen aanzienlijke proporties gehuwden voor onder de leeftijd van 20 jaar, doch de verschillen naar herkomstland worden hier wel opvallend. Algerijnse en Tunesische vrouwen met lager onderwijspeil hebben slechts 26.3 percent gehuwden vóór 20 jaar, tegen 47.1 percent voor Marokkaanse jonge vrouwen en een hoge 63.6 percent voor Turkse vrouwen. Het jongere Turkse profiel houdt trouwens ook stand bij de verschillen naar het al dan niet bezitten van een Belgisch diploma. Bij vrouwen die ook hier onderwijs liepen is het percentage gehuwden vóór 20 jaar bij de Turkse Gemeenschap 23.9 percent tegen 9.1 percent in de Marokkaanse en amper 4.0 percent bij de Algerijnse en Tunesische gemeenschappen.

Ook naar leeftijd bij immigratie worden forse verschillen genoteerd. De vrouwen die als kind (0-9 jaar) immigreerden huwen typisch na de leeftijd van 20 jaar en

Tabel 2: Percentages ooit-gehuwde vrouwen bij Moslim minderheden in België naar scholingsduur, bezit Belgisch diploma en leeftijd bij immigratie, 1981.

A. Marokkaanse vrouwen	Onderwijsduur		Bezit Belg. diploma		Leeftijd bij immigratie			
	geen	< 10 jaar	10+j	Neen	Ja	0 - 9	10-19	20+
Leeftijd in 1981								
15-19	68.6	47.1	4.1	32.8	9.1	10.4	42.5	-
20-24	93.0	87.3	36.0	82.7	50.3	54.2	84.0	81.6
25-29	99.1	95.9	75.8	95.7	86.0	78.8	95.8	95.4
30-34	99.1	97.6	93.9	98.1	94.5	78.6	99.0	97.9
B. Algerijnse & Tunesische vrouwen								
15-19	-	26.3	2.1	17.0	4.0	2.0	22.1	-
20-24	80.8	79.3	36.6	77.0	42.2	32.5	79.1	77.3
25-29	98.4	95.0	65.7	90.0	69.7	64.5	92.1	89.0
30-34	100.0	96.6	75.0	94.8	88.2	100.0	95.8	95.1
C. Turkse vrouwen								
15-19	78.4	63.6	6.5	51.2	23.9	19.6	60.2	-
20-24	95.4	92.0	53.4	92.0	71.8	70.7	91.2	92.5
25-29	98.5	98.7	85.3	98.0	94.9	93.7	97.1	98.1
30-34	99.5	99.4	94.2	99.1	97.4	100.0	98.7	99.0

Bron: Volkstellingsbestand en S. Wijewickrema (1990: tabellen 5, 7, 8)

Nota: Ter vergelijking geven we hier ook de corresponderende cijfers voor Belgische vrouwen in 1981:

- 15-19: 4.9
- 20-24: 52.1
- 25-29: 85.4
- 30-34: 92.6

de proporties gehuwden vóór die leeftijd bedraagt slechts 2.0 percent voor Algerijnse en Tunesische vrouwen, 10.4 percent voor Marokkaanse en 19.6 percent voor Turkse vrouwen. Bij vrouwen die immigrerden tussen 10 en 19 jaar liggen deze percentages veel hoger: 22.1 voor Algerijnse en Tunesische vrouwen, 42.5 voor Marokkaanse en zelfs 60.2 voor Turkse vrouwen. Dit toont opnieuw aan dat de Turkse gemeenschap vooral jonge en ook relatief minder geschoolde bruiden heeft gerecruiteerd dan de andere Islamitische gemeenschappen in ons land. Hierbij speelt zeker de streek van herkomst een belangrijke rol, doch de volkstellingsdata laten niet toe de analyse in deze richting te vervolledigen. Survey-data daarentegen zullens ons deze mogelijkheid wel bieden.

In de inleiding wezen we erop dat bovenstaande analyse vooral slaat op de eerste generatie. We mogen ons in de toekomst wel degelijk aan ingrijpende veranderingen verwachten. Op de eerste plaats stijgt de huwelijksleeftijd zeer duidelijk in de landen van herkomst zoals ook bleek in de data van Tabel 1. Vervolgens zijn de socio-economische verschillen en deze naar opleidingspeil of verstedelijkingsgraad aldaar zeer aanzienlijk. Dit wordt aangegeven door de data in Tabel 3 bij wijze van de mediaan-huwelijksleeftijd voor twee cohorten. Bij de jongste cohorte in Marokko is het verschil in de mediaan bijna 7 jaar tussen vrouwen zonder onderwijs en vrouwen met meer dan lager onderwijs. In Tunesië is het verschil 3.3 jaar. Voorts stijgt de mediaan in de jongste cohorte in deze landen in alle onderwijscategorieën met 1 tot 3 jaar in vergelijking met de cohorte die 10 jaar ouder is. Het is derhalve duidelijk dat het nuptialiteitsmodel in de landen van herkomst en het daaruit mogelijk afgeleid referentiemodel zich snel wijzigen.

Op de tweede plaats hebben de in België geboren meisjes of degenen die hier op jonge leeftijd toekwamen een aanzienlijk hoger onderwijspeil dan hun moeders gehaald wat ontegensprekelijk ageert in de richting van later huwen. Bovendien hebben ze een dubbel referentiemodel, met name dit gebaseerd op het later nuptialiteitspatroon

Tabel 3: Mediaan huwelijksleeftijden van vrouwen naar scholingsgraad en verstedelijkingsgraad in landen van herkomst

Leeftijd:	Marokko, 1987		Tunesië, 1988		Turkije, 1978	
	25-29	35-39	25-29	35-39	25-29	35-39
- zonder scholing	19.0	18.1	21.7	20.6	-(17.5)	-
- tot volledig primair	23.3	20.3	22.9	21.7	-(18.5)	-
- secundair +	25.9	25.0	25.0	22.9	-(20.1)	-
- ruraal	18.7	17.5	21.8	20.5	17.7	16.7
- stedelijk	21.9	18.9	23.6	22.0	19.0	17.6
Totaal	19.9	18.1	22.8	21.3	18.3	17.2

Bron: Ministère de la Santé Publique, Rabat (1989: 25); Ministère de la Santé Publique, Tunis (1989: 35); Hacettepe Institute of Population Studies (s.d. Vol. 1: 56).

Nota: waarden tussen haakjes zijn gemiddelden ongeacht leeftijd v.d. vrouw i.p.v. medianen, algemeen $X = 17.7$ jaar.

in het herkomstland en dit gebaseerd op het Belgisch huwelijksprofiel. Beide componenten ageren in dezelfde zin. Ook de recruterings van jonge bruiden uit de herkomstlanden is afgenomen, niet alleen als gevolg van de immigratiestop in de jaren tachtig, maar ook omdat de sex-ratio bij de nieuwe generaties op huwbare leeftijd evenwichtiger is dan in de jaren zestig en zeventig (mannenoverschot). Zelfs in geval van hoge endogamie mag men dus een duidelijke toename van de huwelijksleeftijd verwachten gezien ook hun echtgenoten tot de tweede generatie zullen behoren. Een latere huwelijksleeftijd kan zich vervolgens vertalen in een kleinere gezinsomvang. De krachten achter de generatiewisseling bij de Mosliminderheden in West Europa zijn derhalve zeer aanzienlijk, en ze worden daarenboven gesteund door analoge veranderingen in de herkomstlanden zelf.

3. Trends in vruchtbaarheid

De evolutie van de vruchtbaarheid van Turkse en Marokkaanse vrouwen sedert 1970 kan gevolgd worden in Tabel 4 in de vorm van transversale totale vruchtbaarheidscijfers (TVC). Deze geven voor een fictieve cohorde aan wat de finale afstamming zou zijn op 50 jaar indien de vrouwen onderworpen zouden zijn vanaf de leeftijd van 15 jaar aan de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers waargenomen in een bepaald jaar. De waarden wijzen uit dat vooral Marokkaanse vrouwen, zowel in Europa als in Marokko circa 1970 een zeer hoge vruchtbaarheid haalden van 7 kinderen. De vruchtbaarheid in Turkije was toen al 1.5 kinderen lager. Sedert de jaren '70 voltrekt zich echter een duidelijke vruchtbaarheidsdaling in beide herkomstlanden. De TVC-waarden in Turkije zijn ondertussen gedaald tot 4.0 kinderen i.p.v. 5.5 in 1975, en in Marokko tot 4.8 i.p.v. 7.0. In Tunesië en Algerië is de daling ook reeds tot 4 kinderen doorgezet.

De daling van de vruchtbaarheidscijfers bij hun respectievelijke emigranten in West-Europa is doorgaans sterker. Marokkaanse vrouwen in Frankrijk en Maghreb-

Tabel 4: Totale vruchtbaarheidscijfers voor diverse Moslim-minderheden en in de landen van herkomst

	<u>±1970</u>	<u>±1975</u>	<u>±1980</u>	<u>±1985</u>
A. Turkse vrouwen				
in Turkije	5.8	5.4	4.3	4.0
in België	-	-	-	3.6*
in W.Duitsland	-	4.3	3.6	2.4
in Frankrijk	4.2	5.1	5.5	4.6
in Nederland	-	4.5	4.7	3.1
B. Marokkaanse vrouwen				
in Marokko	7.2	6.9	5.9	4.8
in België (totaal Maghreb)	7.0	5.7	5.4	4.6*
in Frankrijk	-	5.6	5.2	4.5
in Nederland	-	ca 8.0	6.9	5.5

Nota: *alleen in Belgische steden (Brussel-19; Antwerpen, Gent, Brugge, Mechelen, Vilvoorde, Hasselt, Genk, Charleroi, Luik, Bergen en Namen).

Bron: S. Wijewickrema (1990: 57); M. Poulain & T. Eggerickh (1990: 87); R. van der Erf (1988: 26); M. Tribalat & F. Munoz Perez (1989: tabel VI-1); U. Mamney et al (1989: 36); Hacettepe Institute of Population Studies (s.d.: 65); Ministère Santé Publique - Rabat (1989: 35); Lesthaeghe, Page & Surkyn (1988: Tabel 3).

vrouwen in België hadden in 1985 TVC-waarden die lichtjes onder deze van het herkomstland lagen. Turkse vrouwen in België, Nederland en vooral West-Duitsland lopen sterker voorop inzake de vruchtbaarheidscontrole dan de evolutie in Turkije zelf aangeeft. Dit is vooral het geval voor Turkse vrouwen in West-Duitsland met een TVC voor 1985 van slechts 2.4 kinderen. Dit betekent dat deze minderheid aldaar wellicht het peil van exacte generatievervanging (2.1 kinderen) haalt in het begin van de jaren '90. Ze zou hiermee de Surinamers in Nederland vervoegen die reeds geruime tijd een vruchtbaarheid hebben die nauwelijks afwijkt van die der Nederlanders en zich ook beneden het vervangingsniveau situeert.

Er moet echter op gewezen worden dat de regel van snellere vruchtbaarheidscontrole bij Moslim minoriteiten in Europa dan in de herkomstlanden niet altijd opgaat. Turkse vrouwen in Frankrijk en Marokkaanse vrouwen in Nederland vormen de uitzondering. Doch nog hogere vruchtbaarheid wordt in de jaren '80 gehaald door Bangladeshi en Pakistaanse vrouwen in het Verenigd Koninkrijk. Internationaal gezien is de vruchtbaarheidsaanpassing van Moslim-minderheden in Europa trager verlopen dan deze van anderen (bijvb. Surinamers, West-Indiërs), doch er is bij eerstgenoemden wel sprake van sterke heterogeniteit (vergelijk Turkse vrouwen in West-Duitsland met een TVC van 2.4 kinderen met Bangladeshi vrouwen in Engeland en Wales met een TVC van 6.2 in 1984).

Een gelijkaardige heterogeniteit wordt ook in België aangetroffen en zelfs binnen dezelfde groep. De recente cijfers van Poulain en Eggerickh (1990) in Tabel 5 geven bijvoorbeeld aan dat de Turkse vrouwen in het Brusselse gewest een TVC hebben voor 1983-88 dat 1 kind lager is dan in Wallonië of Vlaanderen. Nog aanzienlijker is het verschil bij de Marokkaanse vrouwen: deze verblijvend in Brussel of Waalse steden volgen volkomen de internationale trend en halen circa 1985 een TVC van net meer dan 4 kinderen. Marokkaanse vrouwen in Vlaamse steden daarentegen liggen flink achterop met nog meer dan 6 kinderen. Wij verwachten echter wel dat hier verandering

Tabel 5: Totale vruchtbaarheidscijfers in stedelijke gewesten, naar nationaliteit - België 1983-88

	Brussels gewest	Waalse steden	Vlaamse steden*	Totaal
Belgen	1.38	1.48	1.41	1.42
EG-nationaliteiten	1.03	1.39	1.32	1.18
Turken	3.08	4.06	3.91	3.57
Maghreb	4.13	4.33	6.52	4.64
Ganse populatie in België	1.61	1.55	1.56	1.58

Bron: M. Poulain & T. Eggerickx (1990: 87).

Nota: *Waalse steden: Luik, Bergen, Charleroi en Namen; Vlaamse steden: Antwerpen, Gent, Brugge, Mechelen, Vilvoorde, Genk, Hasselt.

in komt met de aankomst van de tweede generatie in het reproductief leeftijdsinterval. Niettemin is de zeer hoge vruchtbaarheid van Marokkaanse vrouwen in Vlaanderen gedurende de jaren '80 toch zeer verrassend.

4. Sociaal-economische verschillen in vruchtbaarheid bij Moslim-minderheden in België

Deze analyse vertrekt integraal van het aantal levendgeboren kinderen naar leeftijd zoals opgenomen in de volkstelling van 1981. De waarden laten, net zoals de proporties ooit-gehuwen in sectie 2, een vergelijking toe binnen iedere leeftijdsklasse doch niet meer tussen de leeftijdsklassen onderling. Ze geven de afstamming of pariteit weer voor verschillende generaties op verschillende ogenblikken in de levensloop.

Tabel 6 geeft een vergelijking van de gemiddelde pariteit naar leeftijd bij elk van de Moslim-minderheden in België in 1981 met de analoge series in diverse herkomstlanden. Hieruit zijn vrijwel dezelfde conclusies te halen als deze vermeld in sectie 3 op basis van TVC-waarden. Zo blijkt opnieuw dat Marokkaanse en Turkse vrouwen in België ongeacht hun generatie tegen elke leeftijd een wat geringere afstamming hadden dan hun landgenoten op een gelijkaardig tijdstip in de herkomstlanden. Opvallend hierbij is dat de afstamming van de oudere Marokkaanse generaties in België (in 1981 40 jaar of ouder) 1.5 kinderen lager was dan bij hun generatiegenoten in Marokko zelf. Hetzelfde geldt in iets mindere mate voor de oudere generaties van de andere minderheden in vergelijking met generatiegenoten in Turkije of Tunesië. De oorzaak hiervan is niet meteen duidelijk, doch als mogelijke hypothese kan voorop gesteld worden dat deze oudere generaties van vrouwen (40+ in 1981) wellicht langere periodes hebben gekend met geringere conceptiekansen voortspruitend uit voorafgaandelijke emigratie van hun echtgenoten.

De analyse van de gemiddelde pariteit verloopt voor elke leeftijdsgroep afzonderlijk (cfr. supra), en er wordt per leeftijdscategorie gebruik gemaakt van dummy re-

NUPTIALITEIT EN REPRODUCTIE

Tabel 6: Gemiddeld aantal levendgeboren kinderen bij gehuwde vrouwen behorend tot de Moslim minoriteiten in België en analoge data opgenomen in landen van herkomst

A. Moslim minderheden in België, 1981 (volkstelling)

<u>Leeftijd</u>	<u>Marokko</u>	<u>Algerië & Tunesië</u>	<u>Turkije</u>
15-19	-	-	-
20-24	1.7	1.3	1.7
25-29	3.1	2.2	2.9
30-34	4.3	3.4	3.9
35-39	5.4	4.7	4.6
40-44	5.8	5.4	4.9
45-49	5.8	5.7	4.8

B. Populaties in land van herkomst

<u>Leeftijd</u>	<u>Marokko</u>			<u>Tunesië</u>		<u>Turkije</u>	
	<u>1979-80</u>	<u>1983-84</u>	<u>1987</u>	<u>1983</u>	<u>1988</u>	<u>1978</u>	<u>1988</u>
15-19	0.8	0.8	0.5	0.5	0.5	0.7	0.6
20-24	2.0	1.8	1.6	1.7	1.5	1.8	1.5
25-29	3.4	3.0	3.0	3.0	2.5	3.0	2.5
30-34	5.1	4.8	4.4	4.3	3.9	4.3	3.6
35-39	6.4	6.0	5.7	5.7	5.0	5.5	4.1
40-44	7.3	7.1	7.1	6.5	5.9	6.0	5.6
45-49	7.5	7.5	7.8	7.1	6.8	6.4	5.0

Bron: NIS-Volkstellingsbestand, 1981; Ministère de la Santé Publique (1985): Planification familiale et fécondité au Maroc, 1983-84, p.57; Ministère de la Santé Publique (1989): Enquête nationale sur la Planification familiale, la fécondité et la santé de la population au Maroc, 1987, Rabat p.38; Ministère de la Famille et de la Promotion de la Femme (1985): Fécondité et planification familiale en Tunisie, 1983, Tunis, p.57; Ministère de la Santé Publique (1989): Enquête démographique et de santé en Tunisie, 1988, Tunis, p.52; Hacettepe Institute of Population Studies (s.d.): Turkish Fertility Survey, 1978, Ankara, p.60; Hacettepe Institute of Population Studies (1989), p.43.

gressie. De volgende verklarende veranderlijken worden hierbij opgenomen:

- leeftijd bij het beëindigen van de scholing (continu);
- huwelijksduur (continu, doch ingevoerd als de vierkantswortel ervan teneinde lineariteit te herstellen);
- leeftijd bij immigratie (continu);
- al dan niet bezit van Belgisch diploma (dummy);
- al dan niet buitenshuis tewerkgesteld of werkzoekend op het ogenblik van de volkstelling (dummy);

Huwelijksduur en leeftijd bij immigratie zijn vooral als controleveranderlijken toegevoegd, zodat de aandacht vooral uitgaat naar opleiding en tewerkstelling. Een voorafgaande en meer gedetailleerde analyse wees uit dat de leeftijd bij immigratie een vrij gering effect had, met weliswaar een iets lagere vruchtbaarheid voor de kleine groep van personen die geïmmigreerd waren voor de leeftijd van 10 jaar. Ook bleek een gedetailleerde opsplitsing naar de aard van tewerkstelling ("blue" versus "white collar") weinig informatie toe te voegen. Vandaar de restrictie tot de dichotomie (al dan niet buitenshuis werkend).

De resultaten worden in Tabel 7 aangegeven voor elk van de drie veranderlijken m.b.t. onderwijs en tewerkstelling. Het gaat hier om netto-effecten afgeleid uit de regressiecoëfficiënten in elk van de dummy-regressies uitgevoerd per ethnische groep en per leeftijdscategorie. De netto-effecten zijn bovendien onderling optelbaar alnaargelang de gewenste combinatie van de drie predictoren. Deel A in Tabel 7 geeft het effect van 5 jaar langer onderwijs, na controle van alle andere veranderlijken. De effecten voor deze eerste generatie in ons land zijn nog zeer gering voor alle leeftijdsgroepen en nationaliteiten. Vijf jaar meer onderwijs verkleint de afstamming voor elke cohorte in 1981 met slechts een kleine fractie. De enige markante uitzonde-

NUPTIALITEIT EN REPRODUCTIE

Tabel 7: Netto-effecten van onderwijs en tewerkstelling op de gemiddelde afstamming van Moslim-minderheden in België, 1981.

Leeftijd in 1981	<u>A. Effect van 5 jaar langere scholing op pariteit</u>		
	<u>Marokkaanse</u>	<u>Tunesische & Algerijnse</u>	<u>Turkse vrouwen</u>
25-29	-0.1	-0.1	-0.1
30-34	-0.1	-0.1	-0.2
35-39	-0.2	-0.4	-0.3
40+	-0.1	-1.8	-0.2
	<u>B. Effect bezit Belgisch diploma</u>		
25-29	0.0	+0.2	0.0
30-34	+0.3	-0.3	0.0
35-39	-0.4	-0.1	-0.2
40+	-0.5	-0.8	-0.4
	<u>C. Effect tewerkstelling buitenshuis</u>		
25-29	-0.8	-0.7	-0.7
30-34	-1.5	-1.1	-1.1
35-39	-2.0	-0.8	-0.8
40+	-2.0	-0.2	-0.7

Nota: Deze effecten gelden na statistische controle voor alle veranderlijken in de regressie (zie tekst), doch ze zijn onderling optelbaar indien combinaties van predictoren worden gemaakt in elke leeftijdsgroep en nationaliteit. De effecten moeten afgetrokken (of bijgeteld) worden bij de resultaten van Tabel 6, deel A.

ring hierop is te vinden bij oudere vrouwen afkomstig uit Tunesië en Algerije (-1.8 kinderen). Deel B van Tabel 7 geeft aan dat ook het bezit van een Belgisch diploma voor de eerste generatiemigranten nog nagenoeg nihil was, behalve voor de kleine groep vrouwen ouder dan 35 jaar met een klein negatief effect. Het effect van tewerkstelling buitenshuis daarentegen is zeer opvallend (deel C in Tabel 7). Voor vrouwen tussen 25 en 29 jaar in 1981 had tewerkstelling een netto vruchtbaarheidsverlagend effect van reeds meer dan 0.5 kinderen, ongeacht nationaliteit. Voor vrouwen tussen 30 en 34 jaar belooft dit negatief effect uniform meer dan 1 kind. Voor oudere vrouwen zet deze tendens zich door bij de Marokkaanse gemeenschap (-2.0 kinderen), doch voor de andere nationaliteiten is het resultaat dan weer geringer.

Bij de beoordeling van het resultaat van Belgisch diploma en tewerkstelling moet eveneens rekening gehouden worden met de relatieve frekwentie van deze criteria, zoals aangegeven op Tabel 8. Bij de eerste generatie was tewerkstelling buitenshuis nog vrij gering en in het meest gunstige geval oplopend tot 19 procent. Sterke verschillen naar nationaliteit zijn er echter niet. Inzake Belgische schoolopleiding is het hoogste percentage eveneens slechts 17 procent, doch de frequenties bij de Tunesische en Algerijnse ooit-gehuwde vrouwen zijn hoger dan bij de twee andere groepen. Algemeen beschouwd is het globaal effect van tewerkstelling van ooit-gehuwde vrouwen, d.i. de effecten in deel C van Tabel 7 gewogen met het relatieve aandeel in de bevolking gegeven in Tabel 8, op de bereikte pariteit van de eerste generaties vrij beperkt gebleven.

Inzake contraceptie zijn vooralsnog geen representatieve cijfers beschikbaar voor de diverse Moslingroepen in België. Wel zijn dergelijke enquêtes voor 1990 en 1991 gepland (RUG, VUB en CBGS). De Nederlandse data gegeven door J. Schoorl (1988) voor het midden van de jaren '80 geven aan dat de Moslim-minderheden aldaar duidelijk voorop lagen, zowel inzake algemeen anti-conceptiegebruik als in het gebruik van meer efficiënte methoden,

vergeleken met de situatie in de herkomstlanden (zie tabel 9). Voor Marokkaanse vrouwen was het huidig gebruik tweemaal hoger in Nederland dan in Marokko (70 tegen 36 percent), en een vrij gelijkaardige verhouding werd ook aangetroffen voor Turkse vrouwen. Inzake de verdeling naar anticonceptiemethoden is het gebruik van hormonale anticonceptie lichtjes hoger voor Marokkaanse vrouwen in Nederland dan in Marokko, wat zich dan ook vertaalt in een geringer gebruik van meer traditionele methoden en abortus bij eerstgenoemden. Het Turkse profiel in Nederland wijkt echter veel sterker af van wat in Turkije zelf werd vastgesteld. De hoofdoorzaak hiervan is dat de Turkse vrouwen in Nederland in aanzienlijkere mate het gebruik van abortus door hormonale anticonceptie hebben vervangen dan in 1978 nog in Turkije het geval was. Een directe extrapolatie van de Nederlandse data op de Belgische situatie lijkt ons echter gewaagd. Uitsluitel hierover wordt, zoals aangegeven, pas in 1992 gegeven door de voor 1990-91 geplande studies.

Tabel 8: Relatieve frekwentie van tewerkstelling buitenshuis en van houders van Belgische diplomas naar leeftijdsgroep en nationaliteit, België 1981.

Leeftijd in 1981	A. <u>Percentages ooit-gehuwde vrouwen met tewerkstelling buitenshuis</u>		
	<u>Marokkaanse</u>	<u>Tunesische & Algerijnse</u>	<u>Turkse vrouwen</u>
25-29	15% (N=2179)	14 (336)	17 (1368)
30-34	15 (1412)	19 (231)	14 (1087)
35-39	13 (1028)	13 (168)	13 (922)
40+	12 (1724)	5 (237)	11 (1724)
	B. <u>Percentages ooit-gehuwde vrouwen met Belgisch diploma</u>		
25-29	10%	17	13
30-34	5	14	8
35-39	4	11	8
40+	2	7	6

Bron: Volkstellingsbestand 1981.

5. Conclusies

Wij hebben het netto-effect van "verwesterlijking" op demografisch gedrag gepoogd te meten door expliciet rekening te houden met de veranderingen die zich ook in de landen van herkomst hebben voorgedaan. Ook daar steeg de huwelijksleeftijd voor vrouwen, daalde de vruchtbaarheid en nam anticonceptie toe. Vervolgens wijzen we er nogmaals op dat de resultaten hier grotendeels beperkt zijn tot de eerste generatie. Het is dus nog vrij vroeg om een duidelijk "West-Europa"-effect af te bakenen. De resultaten zijn ook verschillend alnaargelang de beschouwde veranderlijke.

Inzake nuptialiteit valt een sterk selectie-effect op bij de Turkse gemeenschap. Turkse mannen hebben veel meer jonge (onder leeftijd 20) en ook meer ongeletterde vrouwen gerecruteerd dan het eigen nationaal Turkse profiel deed vermoeden. De andere groepen daarentegen volgden veel duidelijker de eigen nationale verhoudingen, wat resulteerde in het feit dat de Tunesisch-Algerijnse groep veruit de hoogste huwelijksleeftijden kende.

Inzake vruchtbaarheid scoorden alle Islamitische minderheden in ons land lichtjes lager dan in de landen van herkomst. Bij de oudere vrouwen in België bleef de afstamming beperkt tot 5.4 à 5.8 kinderen bij de Marokkaanse gemeenschap en tot 4.6 à 4.9 kinderen bij de Turkse gemeenschap. Dit is circa 1.5 kinderen minder dan in de herkomstlanden op een vergelijkbare datum. Het onderwijspeil had in 1981 slechts een geringe invloed op de vruchtbaarheid van deze minderheden in België. Tewelstelling buitenshuis bij ooit-gehuwde vrouwen was echter bij alle minderheden van doorslaggevende aard. Alleen kwam dit criterium vrij zelden voor, zodat het algemeen effect beperkt is gebleven.

De hamvraag betreft uiteraard de omvang van de trendversnelling door de aankomst van de tweede generatie. De volkstelling van 1991 en de geplande demografische en-

Tabel 9: Percent huidige gebruikers van anticonceptie t.a.v. gehuwde vrouwen 15-44 jaar, en verdeling van gebruik naar methode in Nederland en in land van herkomst.

	percent gebruikers (15-44j)	percentuele verdeling t.a.v. 100 gebruikers			
		(prik)pil	spiraal	sterilizatie	andere & abortus
Marokkaanse vrouwen in Nederland (1984)	70	85	5	8	2
Marokko (1979-80)	19	71	8	3	17
Marokko (1987)	36	65	8	6	21
Turkse vrouwen in Nederland (1984)	75	61	16	11	11
Turkije (1978)	40	18	8	2	73
Turkije (1988)	64	10	22	3	65

Bron: J. Schoorl (1988: 43); Ministère de la Santé Publique, Rabat (1989: 52); Hacettepe University Institute of Population Studies (1989: 86).

quêtes bij minderheden in België kunnen hierover de eerste indicaties geven.

BIBLIOGRAFIE

- HACETTEPE INSTITUTE OF POPULATION STUDIES (s.d.), *Turkish Fertility Survey, 1978; First Report - Vol 1: Methodology and Findings*, Ankara.
- HACETTEPE INSTITUTE OF POPULATION STUDIES (1989), *1988 Turkish Population and Health Survey*, Ankara.
- LESTHAEGHE, R., PAGE, H., SURKYN, J. (1988), "Are immigrants substitutes for births?", *IPD-Working paper 88-3*, Vrije Universiteit Brussel & Conferentie over "Population and European Society", European University Institute Badia Fiesolana, Firenze.
- POULAIN, M., EGGERICKH, T. (1990), "De demografische kenmerken van de vreemde bevolking in de Belgische steden", *Bevolking & Gezin*, 90, 1: 77-92.
- MAMMEY, U., FLEISHER, H., FREY, M., PROEBSTING, H. (1989), "Working Group on Immigrant Populations - Country report: Germany", *mimeo*, s.l.
- TRIBALAT, M., MUNOZ PEREZ, F. (1989), "Groupe de travail sur les migrations internationales de l'Association Européenne pour l'Etude de la Population - Rapport Français", *mimeo*, s.l.
- MINISTERE DE LA FAMILLE ET DE LA PROMOTION DE LA FEMME (1985), *Fécondité et planification familiale en Tunisie, 1983*, Tunis.
- MINISTERE DE LA SANTE PUBLIQUE (1984), *Enquête nationale sur la fécondité et la planification familiale au Maroc, 1979-80; 4 vols*, Rabat en Columbia, Maryland.
- MINISTERE DE LA SANTE PUBLIQUE (1989), *Enquête nationale sur la planification familiale, la fécondité et la santé de la population au Maroc, 1987*, Rabat.
- MINISTERE DE LA SANTE PUBLIQUE - Office Nationale de la Famille et de la Population (1989), *Enquête démo-*

graphique et de santé en Tunisie, 1988, Tunis & Columbia, Maryland.

- SCHOORL, J.J. (1988), "Kindertal en geboorteregeling bij vrouwen uit Turkije en Marokko in Nederland: Assimilatie?", in H. Heeren (ed): *Migranten en minderheden*, Nederlandse vereniging voor demografie, rapport jaarvergadering 27.5.87, 32-47.
- VAN DER ERF, R.F. (1988), "Beleidsrelevante migrantengroepen demografisch bezien", in H. Heeren (ed), *op.cit.*
- WIJEWICKREMA, S. (1990), "Fertility adaptation to local conditions: Maghrebians in Belgium", *Bevolking en Gezin*, 90-1: 55-76.
- WIJEWICKREMA, S. (1990), "First marriages among Maghrebian and Turkish women in Belgium - A comparative study, part 1", *IPD-Working Paper 90-2*, Vrije Universiteit Brussel.

